

PRAVILNIK O VERIFIKACIJI I AKREDITACIJI VERIFIKATORA IZVEŠTAJA O EMISIJAMA GASOVA SA EFEKTOM STAKLENE BAŠTE

(„Sl. glasnik RS”, br. 107/2021)

---

1. UVODNE ODREDBE

Predmet uređivanja

Član 1

Ovim pravilnikom propisuju se zahtevi koje moraju da ispune verifikatori, procedura i kriterijumi verifikacije, sadržina izveštaja o verifikaciji; podaci relevantni za ocenu kompetentnosti za sprovođenje verifikacije, ocenu postupka verifikacije kao i utvrđivanje ispunjenosti zahteva za verifikatore; zahtevi u pogledu sastava tima za ocenjivanje, kompetentnosti ocenjivača koji ocenjuje verifikatora, odnosno vođe tima, člana tima i osoba koje donose odluke o dodeli, proširenju ili obnavljanju akreditacije, kao i zahtevi koje moraju da ispune tehnički eksperti koje Akreditaciono telo Srbije može da uključi u ocenjivački tim; forma i sadržaj izveštaja o realizaciji radnog programa.

Obim primene

Član 2

Odredbe ovog pravilnika primenjuju se na verifikaciju podataka o emisijama gasova sa efektom staklene bašte (u daljem tekstu: GHG) koji su sadržani u izveštajima o emisijama GHG iz postrojenja i vazduhoplova.

Značenje izraza

Član 3

Pojedini izrazi upotrebljeni u ovom pravilniku imaju sledeće značenje:

- 1) *akreditacija* je potvrda Akreditacionog tela Srbije (u daljem tekstu: ATS) da verifikator ispunjava zahteve utvrđene harmonizovanim standardima u skladu sa zakonom kojim se uređuje akreditacija i zahteve utvrđene u ovom pravilniku za sprovođenje verifikacije izveštaja operatera postrojenja (u daljem tekstu: operater) i operatera vazduhoplova;
- 2) *analitičke procedure* su analize fluktuacije i trendova podataka, uključujući analize odnosa koji nisu u skladu sa drugim relevantnim informacijama ili koji odstupaju od predviđenih vrednosti;
- 3) *verifikacija* je aktivnost koju sprovodi verifikator radi izdavanja izveštaja o verifikaciji u skladu sa ovim pravilnikom;
- 4) *vodeći ocenjivač* je ocenjivač koji snosi sveukupnu odgovornost za ocenjivanje verifikatora u skladu sa ovim pravilnikom i propisima kojima se uređuje akreditacija;
- 5) *vodeći proveravač* je proveravač zadužen za vođenje i nadgledanje verifikacionog tima, koji je odgovoran za sprovođenje verifikacije i izveštavanje o verifikaciji izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova;

- 6) *detekcioni rizik* je rizik da verifikator ne otkrije materijalnu netačnost;
- 7) *izveštaj operatera ili operatera vazduhoplova* je godišnji izveštaj o emisijama GHG koje podnosi operater ili operater vazduhoplova u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene;
- 8) *interna verifikaciona dokumentacija* je sva interna dokumentacija koju je verifikator prikupio radi beleženja svih dokumentovanih dokaza i obrazlaganja svih aktivnosti sprovedenih u okviru verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova;
- 9) *inherentni rizik* je podložnost parametara u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova netačnostima koje bi pojedinačno ili sa drugim netačnostima moglo biti materijalne, pre nego što se uzme u obzir efekat povezanih kontrolnih aktivnosti;
- 10) *kompetentnost* je sposobnost primene znanja i veština za sprovođenje aktivnosti;
- 11) *kontrolne aktivnosti* su postupci ili merae koje operater ili operater vazduhoplova primenjuje kako bi ublažio inherentne rizike;
- 12) *kontrolni rizik* je podložnost parametara u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova netačnostima koje bi moglo biti materijalne pojedinačno ili sa drugim netačnostima i koje kontrolni sistem neće spreciti ili otkriti i ispraviti pravovremeno;
- 13) *kontrolno okruženje* je okruženje u kome funkcioniše sistem interne kontrole i u kome sve aktivnosti rukovodstva operatera ili operatera vazduhoplova ukazuju na postojanje ovoga sistema interne kontrole;
- 14) *lokacija potrebe verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova o emisijama* su mesta za koja se utvrđuje i gde se upravlja procesom monitoringa, uključujući mesta gde se kontrolisu i čuvaju relevantni podaci i informacije;
- 15) *materijalna netačnost* je netačnost koja po mišljenju verifikatora, pojedinačno ili sa drugim netačnostima, prelazi nivo materijalnosti ili bi mogla da utiče na obradu izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova koju vrši nadležna organizacija, u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene;
- 16) *nadležni organ* je ministarstvo nadležno za poslove zaštite životne sredine koje odobrava plan monitoringa, izmenu plana monitoringa, pojednostavljeni plan monitoringa i druge planove u oblasti monitoringa, odnosno donosi odluke u oblasti verifikacije, monitoringa i izveštavanja o emisijama GHG, u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene;
- 17) *nadležna organizacija* je Agencija za zaštitu životne sredine, odnosno Direktorat civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije, koja vrši obradu izveštaja operatera, odnosno operatera vazduhoplova o emisijama GHG, u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene;
- 18) *netačnost* je izostavljanje, pogrešno tumačenje ili greška u podacima koje operater ili operater vazduhoplova navede u izveštaju, ne uzimajući u obzir nesigurnost dopuštenu u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 19) *neusaglašenost* je:
- (1) svako delovanje ili nedelovanje od strane operatera, koje je u suprotnosti sa dozvolom za emisije GHG i zahtevima iz plana monitoringa koji je odobrio nadležni organ, za potrebe verifikacije izveštaja operatera o emisijama, ili
  - (2) svako delovanje ili nedelovanje od strane operatera vazduhoplova, koje je u suprotnosti sa zahtevima iz plana monitoringa koji je odobrio nadležni organ, za potrebe verifikacije izveštaja operatera vazduhoplova o emisijama, ili

(3) svako činjenje ili nečinjenje od strane verifikatora koje je u suprotnosti sa zahtevima iz ovog pravilnika, za potrebe akreditacije, u skladu sa dodatnim zahtevima za akreditaciju verifikatora propisanim ovim pravilnikom;

20) *nivo garancije* je stepen garancije koji verifikator daje u izveštaju o verifikaciji u skladu sa ciljem smanjivanja verifikacionog rizika prema okolnostima verifikacije;

21) *nivo materijalnosti* je kvantitativni prag ili granična vrednost iznad koje netačnosti, pojedinačno ili sa drugim netačnostima, verifikator smatra materijalnim;

22) *obim akreditacije* je aktivnost iz Priloga - Obim akreditacije verifikatora (u daljem tekstu: Prilog), koji je odštampan uz ovaj pravilnik i čini njegov sastavni deo, za koju se akreditacija traži ili je već dodeljena;

23) *ocenjivač* je osoba koju ATS imenuje da samostalno ili kao deo tima za ocenjivanje sprovodi ocenjivanje verifikatora u skladu sa ovim pravilnikom i propisima kojima se uređuje akreditacija;

24) *proveravač* je pojedinačni član tima za sprovođenje verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova koji nije vodeći proveravač;

25) *razumna garancija* je visoki ali ne apsolutni nivo garancije, pozitivno izražen u verifikacionom mišljenju, da izveštaj o emisijama gasova operatera ili operatera vazduhoplova ne sadrži materijalne netačnosti;

26) *rizik verifikacije* je rizik da verifikator izrazi neprimereno verifikaciono mišljenje ako izveštaj operatera ili operatera vazduhoplova sadrži materijalne netačnosti, pri čemu taj rizik može biti funkcija inherentnog rizika, kontrolnog rizika i detekcionog rizika;

27) *sistem kontrole* je procena rizika operatera ili operatera vazduhoplova i ukupne kontrolne aktivnosti, uključujući stalno upravljanje tim aktivnostima, koje operater ili operater vazduhoplova uvodi, dokumentuje, primenjuje i održava u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene i propisima donetim na osnovu tog zakona;

28) *tehnički ekspert* je osoba koja obezbeđuje detaljna znanja i stručnost o određenom predmetu koji su potrebni za sprovođenje verifikacionih i akreditacionih aktivnosti;

29) *tim za verifikaciju* je tim koji sastavlja verifikator radi sprovođenja i izveštavanja o verifikaciji izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova.

2. ZAHTEVI KOJE MORAJU DA ISPUNE VERIFIKATORI, PROCEDURA I KRITERIJUMI AKREDITACIJE

Obim akreditacije

Član 4

Verifikator koji obavlja aktivnosti verifikacije može vršiti verifikaciju ako ispunjava zahteve u pogledu obima akreditacije, strukture, kompetentnosti, nepristrastnosti i nezavisnosti u sprovođenju verifikacije.

Verifikator vrši verifikaciju izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova prema obimu aktivnosti za koje je akreditovan u skladu sa zakonom kojim se uređuje akreditacija i pod uslovima propisanim ovim pravilnikom.

Pretpostavka o usaglašenosti

Član 5

Ako verifikator dokaže da je usaglašen sa kriterijumima utvrđenim odgovarajućim srpskim, odnosno međunarodnim i evropskim standardima u skladu sa zakonom kojim se uređuje akreditacija, pretpostavlja se da ispunjava i zahteve utvrđene ovim propisom ako se primenljivi standardi odnose na te zahteve.

Primena standarda za verifikatore

Član 6

U pogledu zahteva za obavljanje aktivnosti verifikacije na verifikatore se primenjuje harmonizovani standard koji se odnosi na zahteve za tela za verifikaciju i validaciju za GHG, u skladu sa zakonom kojim se uređuje akreditacija.

Kompetentnost za obavljanje aktivnosti verifikacije

Član 7

Verifikator i osobe zadužene za aktivnosti verifikacije moraju biti kompetentni za obavljanje aktivnosti verifikacije.

U toku planiranja i sprovođenja verifikacije verifikator uspostavlja, dokumentuje, sprovodi i održava proces utvrđivanja kompetentnosti kako bi se obezbedilo da osobe zadužene za aktivnosti verifikacije budu kompetentne za dodeljene zadatke.

U okviru procesa iz stava 2. ovog člana verifikator utvrđuje, dokumentuje, primenjuje i održava naročito:

- 1) opšte kriterijume kompetentnosti za osobe koje obavljaju aktivnosti verifikacije;
- 2) posebne kriterijume kompetentnosti za svaku osobu koja obavlja aktivnosti verifikacije, posebno za proveravača, vodećeg proveravača, nezavisnu osobu za preispitivanje i tehničkog eksperta;
- 3) metod kojim se obezbeđuje stalna kompetentnost i metod za redovno vrednovanje performansi osoba koje obavljaju aktivnosti verifikacije;
- 4) proces kojim se obezbeđuje stalna obuka osoba koje obavljaju aktivnosti verifikacije;
- 5) proces ocenjivanja da li je verifikacija obuhvaćena obimom verifikatorove akreditacije i da li verifikator poseduje kompetentnost, osobe i resurse potrebne za izbor verifikacionog tima i uspešno obavljanje verifikacionih aktivnosti u dogovorenom roku.

Kriterijumi kompetentnosti iz stava 3. tačka 2) ovog člana treba da budu specifični za svaki obim akreditacije u okviru kog te osobe sprovode aktivnosti verifikacije.

Pri vrednovanju kompetentnosti osoba u skladu sa stavom 3. tačka 3) ovog člana, verifikator uzima u obzir opšte i posebne kriterijume kompetentnosti iz stava 3. tač. 1) i 2) ovog člana.

Proces iz stava 3. tačka 5) ovog člana obuhvata i proces ocenjivanja da li je verifikacioni tim u potpunosti kompetentan i da li ima osobe potrebne za sprovođenje verifikacionih aktivnosti za određenog operatera ili operatera vazduhoplova.

Verifikator utvrđuje opšte i posebne kriterijume kompetentnosti koji su u skladu sa kriterijumima propisanim u članu 8. stav 4. i čl. 9-11. ovog pravilnika.

Verifikator u redovnim vremenskim razmacima prati performanse osoba koje sprovode aktivnosti verifikacije kako bi potvrdio stalnu kompetentnost tih osoba.

Verifikator u redovnim vremenskim razmacima proverava proces utvrđivanja kompetentnosti iz stava 1. ovog člana da bi obezbedio da se:

- 1) opšti i posebni kriterijumi kompetentnosti iz stava 3. tač.1) i 2) ovog člana razvijaju u skladu sa zahtevima za kompetentnost koji su propisani ovim pravilnikom;
- 2) rešavaju svi problemi koji se eventualno utvrde u vezi s postavljanjem opštih i posebnih kriterijuma kompetentnosti iz stava 3. tač. 1) i 2) ovog člana;
- 3) svi zahtevi u okviru procesa utvrđivanja kompetentnosti prema potrebi ažuriraju i održavaju.

Verifikator uspostavlja sistem za beleženje rezultata aktivnosti sprovedenih u okviru procesa utvrđivanja kompetentnosti iz stava 2. ovog člana.

Dovoljno kompetentan ocenjivač ocenjuje kompetentnost i performanse proveravača i vodećeg proveravača.

Kompetentan ocenjivač prati proveravače iz stava 11. ovog člana tokom verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova na lokaciji postrojenja ili operatera vazduhoplova kako bi utvrdio da li ispunjavaju kriterijume kompetentnosti.

Ako osoba ne dokaže da u potpunosti ispunjava kriterijume kompetentnosti za konkretni zadatok koji mu je dodeljen, verifikator utvrđuje i organizuje dodatnu obuku ili nadzirani praktični rad i prati tu osobu dok mu ta osoba ne dokaže da ispunjava kriterijume kompetentnosti.

Zahtevi u pogledu sastava timova za verifikaciju

Član 8

Za svaku posebnu verifikaciju, verifikator sastavlja tim za verifikaciju koji je sposoban za obavljanje aktivnosti verifikacije.

Tim za verifikaciju se sastoji najmanje od vodećeg proveravača, a u slučajevima kada verifikator u toku prethodne ocene o kompetentnosti tima iz člana 16. stav 1. tačka 5) i na osnovu strateške analize iz člana 19. ovog pravilnika, zaključi da je to potrebno, i od odgovarajućeg broja proveravača i tehničkih eksperata.

Za nezavisno preispitivanje aktivnosti verifikatora u vezi sa određenom verifikacijom, verifikator imenuje nezavisnu osobu za preispitivanje koja nije deo tima za verifikaciju.

Svaki član tima za verifikaciju mora da:

- 1) jasno razume svoju ulogu u procesu verifikacije;
- 2) može efikasno da komunicira na jeziku potrebnom za obavljanje svojih posebnih zadataka.

Tim za verifikaciju se sastoji od najmanje jedne osobe koja poseduje tehničku kompetentnost i razumevanje koje je potrebno za ocenu određenih tehničkih aspekata monitoringa i izveštavanja u vezi sa aktivnostima iz Priloga ovog pravilnika koje obavlja postrojenje ili operater vazduhoplova.

Član tima za verifikaciju je i jedna osoba koja može da komunicira na jeziku koji je potreban za verifikaciju izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova u zemlji gde verifikator obavlja tu verifikaciju.

Ako se tim za verifikaciju sastoji od jedne osobe, ta osoba treba da ispunjava sve zahteve u pogledu kompetentnosti za proveravača i vodećeg proveravača i da ispunjava zahteve koji su utvrđeni u st. 4. i 5. ovog člana.

Zahtevi u pogledu kompetentnosti proveravača i vodećih proveravača

Član 9

Proveravač mora da bude kompetentan za obavljanje verifikacije, i to:

1) da poznaje zakon kojim se uređuju klimatske promene, kao i propise kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG i druge relevantne propise, međunarodne i evropske propise iz ove oblasti, kao i odgovarajuće srpske, međunarodne i evropske standarde i smernice;

2) da poseduje znanje i iskustvo u proveri podataka i informacija, uključujući:

(1) metodologiju provere podataka i informacija, kao i primenu nivoa materijalnosti i ocenjivanje materijalne netačnosti,

(2) analiziranje inherentnih rizika i kontrolnih rizika,

(3) tehnike uzorkovanja u vezi s uzorkovanjem podataka i proverom kontrolnih aktivnosti,

(4) ocenjivanje sistema podataka i informacionih sistema, IT sistema, aktivnosti protoka podataka, kontrolnih aktivnosti, kontrolnog sistema i procedura za kontrolne aktivnosti;

3) da poseduje sposobnosti za sprovođenje aktivnosti u vezi sa verifikacijom izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova;

4) da poseduje znanje i iskustvo koje se odnosi na tehničke aspekte monitoringa i izveštavanja o GHG specifične za određene aktivnosti, koje su relevantne za obim aktivnosti iz Priloga ovog pravilnika u okviru kojeg proveravač sprovodi verifikaciju.

Vodeći proveravač, pored zahteva za kompetentnost koje mora da ispuni, treba da dokaže i da je sposoban da vodi tim verifikatora i da snosi odgovornost za sprovođenje aktivnosti verifikacije u skladu sa ovim pravilnikom.

Zahtevi u pogledu kompetentnosti nezavisnih osoba za preispitivanje

Član 10

Nezavisna osoba za preispitivanje mora da ima odgovarajuće ovlašćenje da pregleda nacrt izveštaja o verifikaciji i internu dokumentaciju o verifikaciji u skladu sa članom 33. ovog pravilnika.

Nezavisna osoba za preispitivanje u pogledu kompetentnosti mora da ispuni zahteve za vodećeg proveravača iz člana 9. stav 2. ovog pravilnika.

Nezavisna osoba za preispitivanje mora da bude kompetentna za analizu dostavljenih informacija, na osnovu kojih potvrđuje potpunost i celovitost informacija, za upozoravanje na nedostatak informacija ili kontradiktorne informacije, kao i proveravanje protoka podataka kako bi ocenio da li je interna dokumentacija o verifikaciji potpuna i da li pruža dovoljno informacija za potvrdu nacrta izveštaja o verifikaciji.

Zahtevi u pogledu kompetentnosti tehničkih eksperata

Član 11

U toku sprovođenja aktivnosti verifikacije verifikator može da koristi tehničke eksperte koji poseduju stručnost i detaljna znanja iz specifičnih područja, a koje su potrebne kao pomoć proveravaču i vodećem proveravaču u obavljanju njihovih aktivnosti verifikacije.

Ako nezavisna osoba za preispitivanje nije kompetentna za ocenjivanje određenog predmeta u okviru postupka pregleda, verifikator traži pomoć tehničkog eksperta.

Tehnički ekspert mora da bude kompetentan i da poseduje stručna znanja potrebna za pružanje efektivne pomoći proveravaču i vodećem proveravaču ili nezavisnoj osobi za preispitivanje, po potrebi, a u vezi sa predmetom za koji se traži njegovo znanje i stručnost.

Tehnički ekspert mora da poseduje dovoljno znanja koja se zahtevaju za proveravača i vodećeg proveravača iz člana 9. stav 1. tač. 1)-3) ovog pravilnika.

Tehnički ekspert obavlja utvrđene zadatke pod vođstvom i punom odgovornošću vodećeg proveravača tima za verifikaciju za koji tehnički ekspert radi, ili pod vođstvom i punom odgovornošću nezavisne osobe za preispitivanje.

Nepristrasnost i nezavisnost

Član 12

U sprovođenju aktivnosti verifikacije verifikator je nezavisan od operatera ili operatera vazduhoplova i nepristrasan.

U cilju obezbeđivanja nezavisnosti i nepristranosti, verifikator ili bilo koji deo istog pravnog lica ne može biti operater ili operater vazduhoplova, vlasnik operatera ili operatera vazduhoplova ili u vlasništvu operatera ili operatera vazduhoplova, niti može sa operaterom ili operaterom vazduhoplova da bude u bilo kakvim odnosima koji bi mogli uticati na njegovu nezavisnost i nepristranost.

Verifikator je organizovan tako da obezbeđuje objektivnost, nezavisnost i nepristrasnost, u skladu sa zahtevima iz harmonizovanog standarda iz člana 6. ovog pravilnika.

Verifikator ne sprovodi aktivnosti verifikacije za operatera ili operatera vazduhoplova koji predstavlja neprihvatljivi rizik za njegovu nepristrasnost ili stvara sukob interesa.

Verifikator u verifikaciju izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova ne uključuje osobe ili spoljne saradnike koji bi doveli do stvarnog ili potencijalnog sukoba interesa.

Verifikator obezbeđuje da aktivnosti osoba ili organizacija ne utiču na poverljivost, objektivnost, nezavisnost i nepristrasnost verifikacije. U tu svrhu verifikator prati rizike za nepristranost i preduzima odgovarajuće mere za uklanjanje tih rizika.

Neprihvatljiv rizik za nepristrasnost ili sukob interesa postoji naročito ako:

- 1) verifikator ili njegov deo pruža konsultantske usluge za razvijanje dela postupka monitoringa i izveštavanja opisanog u odobrenom planu monitoringa, uključujući razvijanje metodologije monitoringa i izradu nacrta izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova i nacrta plana monitoringa;
- 2) verifikator ili njegov deo pruža tehničku pomoć pri razvijanju ili održavanju sistema koji se primenjuje za monitoring podataka o emisijama GHG i izveštavanje o njima.

Sukob interesa za verifikatora postoji ako:

1) se odnos između verifikatora i operatera ili operatera vazduhoplova zasniva na zajedničkom vlasništvu, upravljanju, rukovodstvu ili osobama, resursima, finansijama i ugovorima ili zajedničkom stavljanju roba ili usluga u promet;

2) je operater ili operater vazduhoplova koristio konsultantske usluge iz stava 7. tačka 1) ovog člana ili tehničku pomoć iz stava 7. tačka 2) ovog člana, od strane konsultantskog tela, tela za tehničku podršku ili neke druge organizacije koja je povezana s verifikatorom i ugrožava njegovu nepristrasnost.

U slučaju iz stava 8. tačka 2) ovog člana, nepristrasnost verifikatora smatra se kompromitovanom ako se odnosi između verifikatora i konsultanta, tela za tehničku podršku ili drugih organizacija zasniva na zajedničkom vlasništvu, upravljanju, rukovodstvu ili osobama, resursima, finansijama, ugovorima ili zajedničkom stavljanju u promet roba ili usluga, odnosno zajedničkom plaćanju prodajne provizije ili drugih podsticaja za obezbeđivanje novih klijenata.

Verifikator ne može spoljnim saradnicima da poveri zaključivanje ugovora između operatera ili operatera vazduhoplova i verifikatora, nezavisni pregled ili izdavanje izveštaja o verifikaciji.

Ukoliko verifikator poveri spoljnim saradnicima druge aktivnosti verifikacije, verifikator ispunjava minimalne kriterijume kompetentnosti utvrđene ovim pravilnikom.

Ugovaranje obavljanja aktivnosti verifikacije sa pojedincima ne smatra se saradjnjom sa spoljnim saradnicima u smislu st. 10. i 11. ovog člana ako verifikator pri sklapanju ugovora s tim osobama preuzima punu odgovornost za aktivnosti verifikacije koje obavljaju osobe po osnovu zaključenog ugovora.

Pri ugovaranja obavljanja aktivnosti verifikacije sa pojedincima verifikator od njih zahteva da potpišu dokument kojim potvrđuju da će poštovati postupke verifikatora i da u obavljanju predmetnih verifikacijskih aktivnosti ne postoji sukob interesa.

Verifikator mora da uspostavi, dokumentuje, sprovodi i održava proces za obezbeđivanje stalne nepristrasnosti i nezavisnosti verifikatora, njegovih delova, drugih organizacija iz st. 8. i 9. ovog člana i svih osoba i spoljnih saradnika koji učestvuju u verifikaciji.

Proces iz stava 14. ovog člana obuhvata mehanizam za čuvanje nepristrasnosti i nezavisnosti verifikatora i ispunjava zahteve propisane harmonizovanim standardom iz člana 6. ovog pravilnika.

Pri verifikaciji istog operatera ili operatera vazduhoplova kao i prethodne godine verifikator razmatra rizik za nepristranost i preduzima mere za smanjenje tog rizika.

Ako vodeći proveravač sprovede šest godišnjih verifikacija za datog operatera vazduhoplova, vodeći proveravač treba da napravi pauzu od tri godine uzastopno od pružanja usluga verifikacije istom operateru vazduhoplova.

U slučaju iz stava 17. ovog člana, maksimalni period od šest godina uključuje sve verifikacije GHG koje se sprovedu za operatera vazduhoplova od dana stupanja na snagu ovog pravilnika.

Ako vodeći proveravač pet godina uzastopno obavlja godišnje verifikacije za određeno postrojenje, nakon toga tri uzastopne godine ne može da pruža verifikacijske usluge tom postrojenju. Period od najviše pet godina uključuje verifikacije podataka o emisijama sprovedene za postrojenje od dana stupanja na snagu ovog pravilnika.

3. PROCEDURA I KRITERIJUMI VERIFIKACIJE

Pouzdanost verifikacije

Član 13

Procedura verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova je efektivno i pouzdano sredstvo za pružanje podrške procedurama obezbeđenja kvaliteta i kontrole kvaliteta, koje obezbeđuje informacije na osnovu kojih operater ili operater vazduhoplova može da deluje kako bi poboljšao efikasnost monitoringa i izveštavanja o emisijama GHG.

Cilj procedure verifikacije je izdavanje verifikovanog izveštaja o emisijama GHG koji treba da bude pouzdan za korisnike i da verno predstavlja ono što bi trebalo da predstavlja ili što se može opravdano očekivati da predstavlja.

Kriterijumi verifikacije

Član 14

U toku verifikacije proveravaju se pouzdanost, kredibilnost i tačnost sistema monitoringa operatera ili operatera vazduhoplova u prethodnoj godini, kao i izveštaja o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova.

Kriterijumi verifikacije iz stava 1. ovog člana primenjuju se na sprovođenje procedura za potrebe izdavanja izveštaja o verifikaciji, uključujući sistem menadžmenta kvaliteta kako bi osigurao dosledan razvoj, sprovođenje, poboljšanje i preispitivanje svih procedura.

Procedura za sprovođenje aktivnosti verifikacije

Član 15

Verifikator sprovodi verifikaciju i propisane aktivnosti sa ciljem da podnese izveštaj o verifikaciji u kojem sa razumnom garancijom zaključuje da izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova ne sadrži materijalne netačnosti.

Verifikator planira i sprovodi verifikaciju uz stručni skepticizam, priznajući mogućnost postojanja okolnosti zbog kojih bi informacije u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova mogle da sadrže materijalne netačnosti.

Verifikator sprovodi verifikaciju u javnom interesu, nezavisno od operatera ili operatera vazduhoplova ili nadležnog organa ili nadležne organizacije.

U toku verifikacije verifikator ocenjuje:

- 1) da li je izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova potpun i da li ispunjava zahteve utvrđene zakonom kojim se uređuju klimatske promene i propisima donetim na osnovu tog zakona;
- 2) da li je operater postupio u skladu sa zahtevima iz dozvole za emisije GHG i odobrenim planom monitoringa GHG (u daljem tekstu: plan monitoringa) kad je u pitanju verifikacija izveštaja o emisijama GHG operatera, odnosno zahtevima iz plana monitoringa koji je odobrio nadležni organ kad je u pitanju verifikacija izveštaja operatera vazduhoplova o emisijama GHG;
- 3) da li su podaci u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova bez materijalnih netačnosti;

4) da li se mogu dostaviti informacije iz kojih su vidljive aktivnosti protoka podataka, sistem kontrole i sa njima povezane procedure operatera ili operatera vazduhoplova sa ciljem poboljšanja efikasnosti njihovog monitoringa i izveštavanja.

Kod utvrđivanja da li su podaci u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova bez materijalnih netačnosti iz stava 4. tačka 3) ovog člana, verifikator od operatera ili operatera vazduhoplova pribavlja jasne i objektivne dokaze za navedene agregirane emisije, uzimajući u obzir sve druge informacije navedene u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova.

Ako verifikator utvrdi da operater ili operater vazduhoplova ne ispunjava zahteve iz zakona kojim se uređuju klimatske promene i propisa donetim na osnovu tog zakona, utvrđena nepravilnost se unosi u izveštaj o verifikaciji.

Ako plan monitringa nije odobren, ako je plan nepotpun ili ako su tokom perioda izveštavanja u njemu napravljene značajne izmene koje nisu odobrene, verifikator savetuje operatera ili operatera vazduhoplova da pribavi potrebno odobrenje.

Nakon odobrenja plana monitoringa, verifikator u skladu sa odobrenjem nastavlja, ponavlja ili prilagođava aktivnosti verifikacije.

Ako odobrenje plana monitoringa nije dobijeno pre izdavanja izveštaja o verifikaciji, verifikator to navodi u izveštaju o verifikaciji.

Prethodna ocena

Član 16

U fazi planiranja verifikacije verifikator vrši prethodnu ocenu, u okviru koje treba dobro da upozna operatera ili operatera vazduhoplova i oceni da li može da izvrši verifikaciju. U tu svrhu verifikator naročito preduzima sledeće radnje:

- 1) procenjuje moguće rizike pri obavljanju verifikacije izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova u skladu sa ovim pravilnikom;
- 2) obavlja preispitivanje informacija dobijenih od operatera ili operatera vazduhoplova kako bi odredio obim verifikacije;
- 3) ocenjuje da li su njegove obaveze obuhvaćene obimom njegove akreditacije;
- 4) ocenjuje da li ima kompetentnost, osobe i sredstva potrebna za sastavljanje verifikacionog tima koji može uspešno da sproveđe aktivnosti verifikacije unutar traženog vremenskog okvira s obzirom na složenost postrojenja, odnosno aktivnosti i flote operatera vazduhoplova;
- 5) ocenjuje da li može da obezbedi da potencijalni verifikacioni tim koji mu je na raspolaganju poseduje svu kompetentnost i ima sve osobe sposobne za sprovođenje verifikacionih aktivnosti za tog operatera ili operatera vazduhoplova;
- 6) za svaki traženi angažman utvrđuje koliko mu je vremena potrebno za pravilno sprovođenje verifikacije.

Operater ili operater vazduhoplova dostavlja verifikatoru sve relevantne informacije koje verifikatoru omogućuju sprovođenje verifikacije.

Utvrđivanje vremenskog rasporeda za sprovođenje verifikacije

Član 17

Kod utvrđivanja vremenskog rasporeda za sprovođenje angažmana verifikacije iz člana 16. stav 1. tačka 6) ovog pravilnika, verifikator uzima u obzir naročito:

- 1) složenost postrojenja ili aktivnosti i flote operatera vazduhoplova;
- 2) nivo informacija i složenost odobrenog plana monitoringa;
- 3) zahtevani nivo materijalnosti;
- 4) složenost i kompletnost aktivnosti protoka podataka i kontrolnog sistema operatera ili operatera vazduhoplova;
- 5) lokaciju informacija i podataka o emisijama GHG.

Verifikator osigurava da u ugovoru o verifikaciji bude predviđena mogućnost da se pored ugovorenog vremena uračuna i dodatno vreme ako se utvrdi da je to dodatno vreme potrebno za stratešku analizu, analizu rizika ili druge aktivnosti verifikacije.

Dodatno vreme iz stava 2. ovog člana može da se uračuna naročito:

- 1) ako se tokom verifikacije pokaže da su aktivnosti protoka podataka, kontrolne aktivnosti ili logistika operatera ili operatera vazduhoplova složenije nego što se predviđalo na početku;
- 2) ako verifikator tokom verifikacije utvrdi netačnosti, neusaglašenosti, manjkave podatke ili greške u skupovima podataka.

Verifikator dokumentuje vremenski raspored u internoj verifikacionoj dokumentaciji.

Dostavljanje podataka verifikatoru

Član 18

Pre strateške analize i u kasnijim fazama verifikacije operater ili operater vazduhoplova verifikatoru dostavlja sledeće:

- 1) dozvolu operatera za emisije GHG ako se radi o verifikaciji izveštaja operatera o emisijama;
- 2) najnoviju verziju odobrenog plana monitoringa operatera ili operatera vazduhoplova, kao i druge relevantne verzije odobrenog plana monitoringa, uključujući i dokaz o odobrenju;
- 3) najnoviju verziju plana metodologije monitoringa operatera, kao i druge relevantne verzije plana metodologije praćenja, uključujući prema potrebi i dokaz o odobrenju;
- 4) opis aktivnosti protoka podataka operatera ili operatera vazduhoplova;
- 5) procenu rizika operatera ili operatera vazduhoplova, kao i opis celokupnog kontrolnog sistema;
- 6) procedure navedene u odobrenom planu monitoringa, uključujući procedure za aktivnosti protoka podataka i kontrolne aktivnosti;
- 7) godišnji izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova;

- 8) plan uzorkovanja koji je odobrio nadležni organ, ako je primenljivo;
- 9) ako je plan monitoringa izmenjen tokom perioda izveštavanja, evidenciju o svim izmenama;
- 10) izveštaji o poboljšanjima metodologije monitoringa;
- 11) informacije o tome kako je operater ispravio neusaglašenosti ili šta je preuzeo u smislu preporuka za poboljšanje u izveštaju o verifikaciji za godišnje izveštavanje o nivou aktivnosti iz prethodne godine;
- 12) izveštaj o poboljšanjima metodologije monitoringa kako je utvrđeno u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o GHG, ako je primenljivo;
- 13) izveštaj o verifikaciji iz prethodne godine, ako prethodne godine isti verifikator nije sprovedio verifikaciju za tog operatera ili operatera vazduhoplova, ako je to primenljivo;
- 14) svu relevantnu korespondenciju sa nadležnim organima odnosno nadležnim organizacijama, posebno informacije u vezi sa obaveštenjem o izmeni plana monitoringa ili plana metodologije monitoringa;
- 15) informacije o bazama podataka i izvorima podataka korišćenim za potrebe monitoringa i izveštavanja, uključujući i baze i izvore Evropske organizacije za bezbednost vazdušne plovidbe (u daljem tekstu: EUROCONTROL) ili neke druge relevantne organizacije;
- 16) ako se verifikacija odnosi na izveštaj o emisijama GHG operatera za postrojenja koja se bave geološkim skladištenjem GHG na lokaciji skladištenja odobrenoj u skladu sa zakonom kojim se uređuje rudarstvo i geološka istraživanja, plan monitoringa i izveštaje u skladu sa tim zakonom, koji obuhvata najmanje period izveštavanja obuhvaćenog izveštajem koji se verifikuje;
- 17) odobrenje nadležnog organa da se ne poseti lokacija, za postrojenja gde je primenljivo;
- 18) dokaze operatera o usklađenosti sa pravovima nesigurnosti za nivoe koji su navedeni u planu monitoringa;
- 19) sve druge relevantne informacije potrebne za planiranje i sprovođenje verifikacije.

Pre nego što verifikator izda izveštaj o verifikaciji, operater ili operater vazduhoplova mu podnosi konačno odobren i interni potvrđen izveštaj o emisijama GHG.

Strateška analiza

Član 19

Na početku verifikacije verifikator procenjuje verovatnu vrstu, obim i složenost verifikacionih zadataka na osnovu strateške analize svih aktivnosti relevantnih za postrojenje ili operatera vazduhoplova.

Radi razumevanja aktivnosti koje se sprovode u postrojenju ili sprovodi operater vazduhoplova, verifikator prikuplja i pregleda informacije koje su mu potrebne da bi ocenio da li je verifikacioni tim dovoljno kompetentan za obavljanje verifikacije, da bi utvrdio da li je vremenski raspored naveden u ugovoru pravilno utvrđen i da bi bio siguran da može da izvrši potrebnu analizu rizika.

Informacije iz stava 2. ovog člana sadrže naročito:

- 1) informacije iz dokumenata iz člana 18. stav 1. ovog pravilnika;
- 2) zahtevani nivo materijalnosti;

3) informacije dobijene tokom verifikacije prethodnih godina, ako verifikator sprovodi verifikaciju za istog operatera ili operatera vazduhoplova.

Kod pregleda informacija iz stava 3. ovog člana, verifikator ocenjuje naročito:

1) za svrhe verifikacije izveštaja o emisijama operatera, propisanu kategoriju postrojenja koja je utvrđena u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG i aktivnosti koje se obavljaju u tom postrojenju;

2) za svrhe verifikacije izveštaja o emisijama operatera vazduhoplova, veličinu i vrstu operatera vazduhoplova, distribuciju informacija na različitim lokacijama, kao i broj i vrstu letova;

3) odobren plan monitoring, kao i detalje metodologije monitoringa utvrđene tim planom monitoringa;

4) vrstu, opseg i složenost izvora emisije i tokova izvora kao i opremu i postupke za generisanje podataka o emisijama, uključujući mernu opremu opisanu u planu monitoringa, poreklo i primenu faktora za izračunavanje i ostale primarne izvore podataka;

5) aktivnosti protoka podataka, kontrolni sistem i kontrolno okruženje.

Pri sprovođenju strateške analize, verifikator proverava:

1) da li je plan monitoringa ili plan metodologije monitoringa koji je dostavljen verifikatoru njegova najnovija odobrena verzija;

2) da li je tokom perioda izveštavanja bilo kakvih izmena plana monitoringa;

3) da li je nadležni organ obavešten o nameravanim izmenama plana monitoringa, odnosno o značajnim izmenama plana monitoringa ili o privremenim izmenama plana monitoringa;

4) ako je primenjivo, da li je o predlozima za izmenu plana monitoring iz tačke 2) ovog stava i o privremenoj izmeni metodologije monitoringa obavešten nadležni organ na propisan način ili izdato odobrenje nadležnog organa za izmenu plana monitoringa.

Analiza rizika

Član 20

Verifikator, radi oblikovanja, planiranja i sprovođenja delotvorne verifikacije, utvrđuje i analizira:

1) inherentne rizike;

2) kontrolne aktivnosti;

3) kontrolne rizike vezane za efikasnost kontrolnih aktivnosti iz tačke 2) ovog stava, ako su sprovedene kontrolne aktivnosti.

Pri utvrđivanju i analizi elementa iz stava 1. ovog člana, verifikator mora da uzme u obzir naročito:

1) nalaze strateških analiza iz člana 19. stav 1. ovog pravilnika;

2) informacije iz člana 18. stav 1. i člana 19. stav 3. tačka 3) ovog pravilnika;

3) nivo materijalnosti iz člana 19. stav 3. tačka 2) ovog pravilnika.

Ako verifikator utvrdi da operater ili operater vazduhoplova u svojoj proceni rizika nije naveo relevantne inherentne rizike i kontrolne rizike, verifikator o tome obaveštava operatera ili operatera vazduhoplova.

Na osnovu informacija dobijenih tokom verifikacije, verifikator prema potrebi revidira analizu rizika i menja ili ponavlja aktivnosti verifikacije koje treba sprovesti.

Izrada plana verifikacije

Član 21

Verifikator izrađuje nacrt plana verifikacije u skladu sa dobijenim informacijama i rizicima utvrđenim tokom strateške analize i analize rizika kojim se utvrđuje:

- 1) program verifikacije u kojem su opisani vrsta i obim verifikacionih aktivnosti, kao i mesto, vreme i način na koji te aktivnosti treba obaviti;
- 2) plan ispitivanja u kojem su navedeni obim i metode ispitivanja kontrolnih aktivnosti kao i procedure za kontrolne aktivnosti;
- 3) plan uzorkovanja u kojem su navedeni obim i metode uzorkovanja podataka povezani sa tačkama podataka na kojima se baziraju podaci o agregiranim emisijama u izveštaju operatera o emisijama ili operatera vazduhoplova o emisijama.

Verifikator utvrđuje plan ispitivanja iz stava 1. tačka 2) ovog člana tako da može da odredi u kolikoj se meri može osloniti na kontrolne aktivnosti pri ocenjivanju da li operater ili operater vazduhoplova postupa u skladu sa zahtevima iz člana 15. stav 4. tač. 2)-4) ovog pravilnika.

Pri određivanju veličine uzorka i aktivnosti uzorkovanja za ispitivanje kontrolnih aktivnosti, verifikator uzima u obzir:

- 1) inherentne rizike;
- 2) kontrolno okruženje;
- 3) relevantne kontrolne aktivnosti;
- 4) zahtev da se verifikaciono mišljenje da uz prihvatljivu garanciju.

Pri određivanju veličine uzorka i aktivnosti uzorkovanja podataka iz stava 1. tačka 3) ovog člana, verifikator uzima u obzir sledeće elemente:

- 1) inherentne rizike i kontrolne rizike;
- 2) rezultate analitičkih postupaka;
- 3) zahtev za davanje verifikacionog mišljenja uz prihvatljivu garanciju;
- 4) zahtevani nivo materijalnosti;
- 5) materijalnost doprinosa pojedinačnih elemenata podataka ukupnom setu podataka.

Verifikator utvrđuje i sprovodi plan verifikacije koji obezbeđuje smanjivanje verifikacionog rizika na prihvatljiv nivo kako bi do razumne mere mogao da garantuje da u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova nema materijalnih netačnosti.

U toku verifikacije verifikator ažurira analizu rizika i plan verifikacije i prilagođava aktivnosti verifikacije ako otkrije dodatne rizike koje treba smanjiti ili ako stvarnih rizika ima manje nego što se očekivalo na početku.

Sprovodenje plana verifikacije i provera sprovodenja plana monitoringa

Član 22

Verifikator sprovodi plan verifikacije i na osnovu analize rizika proverava sprovodenje odobrenog plana monitoringa.

Verifikator sprovodi suštinsko ispitivanje koje se sastoji od analitičkih procedura, verifikacije podataka i provere metodologije monitoringa i proverava:

- 1) aktivnosti protoka podataka i sisteme koji se koriste za protok podataka, uključujući sisteme informacione tehnologije;
- 2) da li su kontrolne aktivnosti operatera ili operatera vazduhoplova pravilno dokumentovane, sprovedene i održavane i da li su delotvorne za smanjivanje inherentnih rizika;
- 3) da li su procedure sadržane u planu monitoringa delotvorne za smanjivanje inherentnih rizika i kontrolnih rizika, odnosno da li su te procedure sprovedene, da li su dovoljno dokumentovane i propisno održavane.

U postupku provere aktivnosti iz stava 2. tačka 1) ovog člana, verifikator prati protok podataka, pri čemu sledi redosled i interakciju aktivnosti protoka podataka, od podataka iz primarnog izvora do izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova.

Analitičke procedure

Član 23

Verifikator koristi analitičke procedure za ocenjivanje verodostojnosti i potpunosti podataka ako inherentni rizik, kontrolni rizik i neophodnost sprovodenja kontrolnih aktivnosti operatera ili operatera vazduhoplova ukazuju na potrebu za takvim analitičkim procedurama.

U okviru analitičkih procedura iz stava 1. ovog člana, verifikator ocenjuje podatke iz izveštaja kako bi utvrdio moguća područja rizika i potom potvrdio i prilagodio planirane aktivnosti verifikacije i pri tom naročito:

- 1) ocenjuje verovatnoću fluktuacija i trendova tokom vremena ili između uporedivih stavki;
- 2) utvrđuje neposredne netipične vrednosti, neočekivane podatke i nedostatak podataka.

U okviru primene analitičkih procedura iz stava 1. ovog člana verifikator sprovodi sledeće procedure:

- 1) preliminarne analitičke procedure za agregirane podatke pre sprovodenja aktivnosti iz člana 22. ovog pravilnika radi razumevanja vrste, složenosti i relevantnosti iznesenih podataka;
- 2) suštinske analitičke procedure za agregirane podatke i tačke podataka na kojima se baziraju ti podaci za potrebe utvrđivanja mogućih struktturnih grešaka i neposrednih netipičnih vrednosti;
- 3) konačne analitičke postupke za agregirane podatke kako bi osigurao da su sve pogreške utvrđene tokom verifikacionog postupka ispravno rešene.

Ako verifikator utvrdi netipične vrednosti, fluktuacije, trendove, nedostatak podataka ili podatke koji nisu u skladu sa drugim relevantnim informacijama ili se značajno razlikuju od očekivanih iznosa ili odnosa, operater ili operater vazduhoplova mu dostavlja objašnjenje potkrepljeno dodatnim relevantnim dokazima.

Na osnovu dostavljenih objašnjenja i dodatnih dokaza, verifikator ocenjuje uticaj na plan verifikacije i na aktivnosti verifikacije koje treba sprovesti.

Verifikacija podataka

Član 24

Verifikator verificuje podatke navedene u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova na osnovu detaljne analize koja uključuje monitoring podataka do primarnih izvora podataka, unakrsnu proveru podataka sa spoljnim izvorima podataka, usklađivanje, proveru graničnih vrednosti s obzirom na odgovarajuće podatke i ponovno izračunavanje.

U okviru verifikacije podataka iz stava 1. ovog člana i uzimajući u obzir odobreni plan monitoringa, uključujući i procedure opisane u tom planu, verifikator proverava:

- 1) granice postrojenja za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama operatera;
- 2) sveobuhvatnost tokova izvora i izvora emisija kako su sadržani u odobrenom planu monitoringa za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama operatera;
- 3) sveobuhvatnost letova za koje je odgovoran operater vazduhoplova koji obavlja propisanu aktivnost vazdušnog saobraćaja, kao i sveobuhvatnost podataka o emisijama GHG za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama operatera vazduhoplova;
- 4) usklađenost navedenih podataka i dokumentacije o masi i ravnoteži za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama operatera vazduhoplova;
- 5) usklađenost agregiranih podataka o potrošnji goriva i podataka o kupljenom ili gorivu nabavljenom na drugi način za avion koji se koristi za propisane vazduhoplovne delatnosti za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama operatera vazduhoplova;
- 6) usklađenost agregiranih podataka navedenih u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova sa podacima iz primarnih izvora;
- 7) izmerene vrednosti, ako se na operatera primenjuje metodologija na osnovu merenja data u propisu kojim se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, uz korišćenje rezultata na osnovu izračunavanja koji je napravio operater datim u ovom propisu;
- 8) pouzdanost i tačnost podataka.

Za potrebe provere potpunosti letova iz stava 2. tačka 3) ovog člana, verifikator koristi podatke operatera vazduhoplova o vazdušnom saobraćaju, uključujući podatke prikupljene od EUROCONTROL-a ili drugih relevantnih organizacija koje mogu da obrađuju informacije o vazdušnom saobraćaju poput onih koje su dostupne EUROCONTROL-u.

Verifikacija pravilne primene metodologije monitoringa

Član 25

Verifikator proverava pravilnu primenu i sproveđenje metodologije monitoringa onako kako je odobrena u planu monitoringa, uključujući posebne detalje metodologije monitoringa.

Za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama GHG operatera, verifikator proverava pravilnu primenu i sprovođenje plana uzorkovanja za koji je dobijeno odobrenje nadležnog organa.

Ako se preneseni CO₂ oduzima u skladu sa propisima koji uređuju monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, ili se preneseni N₂O ne računa u emisije skladu sa propisima koji uređuju monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, i ako se preneseni CO₂ ili N₂O meri i u postrojenju iz kojeg se prenosi i u postrojenju koje ga prima, verifikator proverava mogu li se razlike u vrednostima izmerenim u oba postrojenja navedena tačna aritmetička sredina izmerenih vrednosti.

Ako se razlike u izmerenim vrednostima u oba postrojenja ne mogu objasniti kao nesigurnost mernih sistema, verifikator proverava da li su izvršena prilagođavanja kako bi se razlike u izmerenim vrednostima uskladile, da li su prilagođavanja bila konzervativna i da li je za to prilagođavanje dobijeno odobrenje nadležnog organa.

Verifikacija metoda koje se primenjuju kod nedostatka podataka

Član 26

Ako se metode utvrđene u planu monitoring praćenja koji je odobrio nadležni organ upotrebljavaju za dopunu podataka koji nedostaju u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, verifikator proverava da li su primenjene metode bile odgovarajuće za konkretnu situaciju i da li su pravilno primenjene.

Ako je operater ili operater vazduhoplova dobio odobrenje za primenu drugih metoda osim onih iz stava 1. ovog člana, verifikator proverava da li je odobreni pristup pravilno primenjen i na odgovarajući način dokumentovan.

Ako operater ili operater vazduhoplova ne može pravovremeno da obezbedi odobrenje iz stava 2. ovog člana, verifikator proverava da li pristup koji operater ili operater vazduhoplova primenjuje pri dopuni nepotpunih podataka osigurava da količine emisija nisu prenisko procenjene i da taj pristup ne dovodi do materijalnih netačnosti.

Verifikator proverava efektivnost kontrolnih aktivnosti koje operater ili operater vazduhoplova sprovodi radi sprečavanja prikazivanja nepotrebnih podataka navedenih u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG.

Procena nesigurnosti

Član 27

Ako je planom monitoringa predviđeno da za podatke o aktivnostima i faktorima izračunavanja operater dokazuje usklađenost sa pragovima nesigurnosti, verifikator potvrđuje validnost informacija korišćenih za izračunavanje nivoa nesigurnosti kako su navedene u planu monitoringa.

Ako operater primenjuje metodologiju monitoringa koja se ne zasniva na nivoima, u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, verifikator proverava:

- 1) da li je operater obavio procenu i kvantifikaciju nesigurnosti i time dokazao usklađenost sa propisanim ukupnim pragom nesigurnosti za godišnji nivo emisija GHG u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 2) validnost informacija korišćenih za procenu i kvantifikaciju nesigurnosti;
- 3) da li je ukupni pristup korišćen za procenu i kvantifikaciju nesigurnosti u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;

4) da li su podneti dokazi o tome da su ispunjeni uslovi za metodologiju monitoringa koja je sadržana u planu monitoringa.

Uzorkovanje

Član 28

Pri proveri usklađenosti kontrolnih aktivnosti i procedura iz člana 22. stav 2. tač. 2) i 3) ovog pravilnika ili pri obavljanju provera analitičkih postupaka kao što je navedeno u članu 23. ovog pravilnika ili provera verifikacije podataka iz člana 24. ovog pravilnika, verifikator može da koristi metode uzorkovanja koje su specifične za postrojenje ili operatera vazduhoplova, pod uslovom da je uzorkovanje opravdano na osnovu analize rizika.

Ako verifikator tokom uzorkovanja utvrdi neusklađenost ili netačnost, od operatera ili operatera vazduhoplova zahteva objašnjenje glavnih uzroka neusklađenosti ili netačnosti kako bi procenio uticaj i neusklađenosti ili netačnosti na podatke navedene u izveštaju.

Na osnovu rezultata te procene, verifikator odlučuje da li su potrebne dodatne aktivnosti verifikacije, da li treba povećati uzorak i koji deo populacije podataka operater ili operater vazduhoplova treba da ispravi.

Verifikator u internoj verifikacionoj dokumentaciji dokumentuje rezultate provera iz čl. 22-25. ovog pravilnika, uključujući i pojedinosti o dodatnim uzorcima.

Posete lokaciji

Član 29

U toku procesa verifikacije verifikator jednom ili više puta, prema potrebi, posećuje lokaciju kako bi ocenio rad mernih uređaja i sistema za praćenje, obavio razgovore i sproveo neophodne aktivnosti verifikacije, kao i prikupio dovoljno informacija i dokaza na osnovu kojih može da zaključi da li izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova sadrži materijalne netačnosti.

Operater ili operater vazduhoplova obezbeđuje verifikatoru pristup svojim lokacijama.

Za potrebe verifikacije izveštaja operatera o emisijama GHG operatera, verifikator posećuje lokaciju postrojenja kako bi ocenio granice postrojenja kao i potpunost tokova izvora i izvora emisija.

Za potrebe verifikacije izveštaja operatera o emisijama GHG operatera, verifikator na osnovu analize rizika odlučuje da li je potrebno posetiti dodatne lokacije, uključujući i slučajeve kad se relevantni delovi aktivnosti protoka podataka i kontrolnih aktivnosti sprovode na drugim lokacijama kao što su sedište kompanije i sedišta ostalih službi koje se ne nalaze na lokaciji postrojenja.

Otklanjanje netačnosti, neusaglašenosti i neusklađenosti

Član 30

Ako je verifikator tokom verifikacije utvrdio netačnosti, neusaglašenosti ili neusklađenosti u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, o tome pravovremeno obaveštava operatera ili operatera vazduhoplova i zahteva odgovarajuće korekcije.

Operater ili operater vazduhoplova ispravlja sve netačnosti i neusaglašenosti o kojima je obavešten.

Ako operater ili operater vazduhoplova utvrdi neusklađenost sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, o tome obaveštava nadležni organ i ispravlja neusklađenost, bez odlaganja.

Verifikator u internoj verifikacionoj dokumentaciji dokumentuje i označava sve netačnosti, neusaglašenosti ili neusklađenosti sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, a koje je tokom verifikacije ispravio operater ili operater vazduhoplova.

Ako operater ili operater vazduhoplova ne ispravi netačnosti ili neusaglašenosti o kojima ga je obavestio verifikator pre nego što izda izveštaj o verifikaciji, verifikator traži od operatera ili operatera vazduhoplova da objasni glavne razloge netačnosti ili neusaglašenosti kako bi ocenio efekat tih neusklađenosti ili netačnosti na podatke navedene u izveštaju.

Verifikator utvrđuje da li neispravljene netačnosti, pojedinačno ili s drugim netačnostima, imaju značajni efekat na podatke o ukupnim emisijama u izveštaju.

Kod ocenjivanja materijalnosti netačnosti, verifikator uzima u obzir veličinu i vrstu netačnosti, kao i konkretne okolnosti u kojima su nastale.

Verifikator ocenjuje da li neispravljene neusaglašenosti pojedinačno ili sa drugim neusaglašenostima, utiču na podatke navedene u izveštaju i da li su one uzrok materijalnih netačnosti.

Ako operater ili operater vazduhoplova ne ispravi neusklađenost u skladu sa stavom 3. ovog člana pre nego što verifikator izda izveštaj o verifikaciji, verifikator će proceniti da li neispravljena neusklađenost utiče na podatke koji su navedeni u izveštaju i da li dovodi do materijalnih netačnosti.

Verifikator može netačnosti da smatra materijalnim čak i ako su te netačnosti, pojedinačno ili s drugim netačnostima, ispod propisanog nivoa materijalnosti iz člana 31. ovog pravilnika, ako se takvima opravdano mogu smatrati zbog veličine i vrste netačnosti i konkretnih okolnosti u kojima nastaju.

Nivo materijalnosti

Član 31

Za svrhe verifikacije izveštaja o emisijama, nivo materijalnosti mora da bude 5 % od ukupne emisije GHG prijavljenih u periodu izveštavanja koje podleže verifikaciji, za:

- 1) postrojenja kategorije A i postrojenja kategorije B utvrđene u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 2) operatore vazduhoplova sa godišnjim emisijama fosilnog CO₂ jednakima ili manjim od 500 kilotona.

Za svrhe verifikacije izveštaja o emisijama, nivo materijalnosti mora da bude 2% od ukupnih emisija prijavljenih u periodu izveštavanja koje podleže verifikaciji, za:

- 1) postrojenja kategorije C utvrđene u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 2) operatore vazduhoplova sa godišnjim emisijama fosilnog CO₂ većim od 500 kilotona.

Zaključci o nalazima verifikacije

Član 32

Po završetku verifikacije i razmatranja informacija dobijenih tokom verifikacije, verifikator:

- 1) proverava konačne podatke dobijene od operatera ili operatera vazduhoplova, uključujući podatke koji su bili prilagođeni na osnovu informacija dobijenih tokom verifikacije;

- 2) preispituje razloge koje operater ili operater vazduhoplova navede za eventualne razlike između konačnih i prethodno dostavljenih podataka;
- 3) preispituje ishode ocenjivanja kako bi utvrdio da li je pravilno sproveden odobreni plan monitoringa, uključujući procedure opisane u tom planu;
- 4) ocenjuje da li je verifikacioni rizik na dovoljno niskom nivou da bi se postigla razumna garancija;
- 5) obezbeđuje da su prikupljeni dokazi dovoljni za davanje verifikacionog mišljenja uz razumnu garanciju da u izveštaju nema materijalnih netačnosti;
- 6) obezbeđuje da je verifikacioni postupak potpuno dokumentovan u internoj verifikacionoj dokumentaciji i da se konačno mišljenje može dati u izveštaju o verifikaciji.

Nezavisno preispitivanje

Član 33

Pre izdavanja izveštaja o verifikaciji, verifikator dostavlja internu verifikacionu dokumentaciju i izveštaj o verifikaciji nezavisnoj osobi za preispitivanje.

Nezavisna osoba za preispitivanje ne može da obavlja nijednu od verifikacionih aktivnosti koje su predmet njegovog preispitivanja.

Obim nezavisnog preispitivanja mora da obuhvati kompletan proces verifikacije koji je sadržan u ovom pravilniku i zabeležen u internoj verifikacionoj dokumentaciji.

Nezavisna osoba obavlja preispitivanje kako bi obezbedila sprovođenje verifikacije u skladu sa ovim pravilnikom, kao i pravilno sprovođenje procedure za aktivnosti verifikacije iz člana 44. ovog pravilnika, uz primerenu stručnu pažnju i procenu.

Nezavisna osoba za preispitivanje ocenjuje da li su prikupljeni dokazi dovoljni da verifikator na osnovu njih može uz prihvatljivu garanciju da izda izveštaj o verifikaciji.

Ako nakon preispitivanja nastanu okolnosti koje mogu da izazovu izmene u izveštaju o verifikaciji, nezavisna osoba za preispitivanje preispituje i izmene i dokaze o njima.

Verifikator na propisan način ovlašćuje osobu koja treba da potvrdi izveštaj o verifikaciji na osnovu zaključaka nezavisne osobe za preispitivanje i dokaza sadržanih u internoj verifikacionoj dokumentaciji.

Priprema i prikupljanje interne dokumentacije o verifikaciji

Član 34

Verifikator priprema i sastavlja internu dokumentaciju o verifikaciji koja sadrži naročito:

- 1) rezultate sprovedenih aktivnosti verifikacije;
- 2) stratešku analizu, analizu rizika i plan verifikacije;
- 3) dovoljno informacija na kojima se zasniva verifikaciono mišljenje, uključujući obrazloženja za procenu o tome da li utvrđene netačnosti značajno utiču na podatke o emisijama iznesenim u izveštaju o emisijama operatera ili operatera vazduhoplova.

Interna verifikaciona dokumentacija iz stava 1. ovog člana izrađuje se na takav način da nezavisna osoba za preispitivanje iz člana 33. ovog pravilnika i ATS mogu da procene da li je verifikacija sprovedena u skladu sa ovim pravilnikom.

Nakon potvrde izveštaja o verifikaciji u skladu sa članom 33. stav 7. ovog pravilnika, verifikator u internu dokumentaciju o verifikaciji unosi rezultate nezavisnog preispitivanja.

Verifikator, obezbeđuje na zahtev ATS pristup internoj verifikacionoj dokumentaciji i drugim relevantnim informacijama kako bi mu olakšao ocenjivanje verifikacije. ATS može odrediti rok u kojem verifikator mora omogućiti pristup toj dokumentaciji.

Izdavanje izveštaja o verifikaciji

Član 35

Verifikator izdaje izveštaj samo operateru ili operateru vazduhoplova koji obavlja aktivnost obuhvaćenu obimom aktivnosti iz Priloga ovog pravilnika za koju je verifikator dobio akreditaciju.

Na osnovu informacija prikupljenih tokom verifikacije, verifikator izdaje operateru ili operateru vazduhoplova izveštaj o verifikaciji za svaki izveštaj o emisijama koji je bio predmet verifikacije.

Izveštaj o verifikaciji sadrži najmanje jedan od sledećih nalaza:

- 1) da je izveštaj verifikovan kao zadovoljavajući;
- 2) da izveštaj sadrži materijalne netačnosti koje nisu ispravljene pre izdavanja izveštaja o verifikaciji;
- 3) da je obim verifikacije previše ograničen u skladu sa članom 36. ovog pravilnika, pa verifikator nije mogao da pribavi dovoljno dokaza da bi izdao verifikaciono mišljenje uz prihvatljivu garanciju da izveštaj ne sadrži materijalne netačnosti;
- 4) da je zbog neusaglašenosti, pojedinačnih ili kombinovanih sa drugim neusaglašenostima, izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova nedovoljno jasan i da verifikator ne može uz prihvatljivu garanciju da tvrdi da on ne sadrži materijalne netačnosti.

U slučaju iz stava 3. tačka 1) ovog člana, izveštaj o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova može da se verifiкуje kao zadovoljavajući samo ako ne sadrži materijalne netačnosti.

Operater ili operater vazduhoplova dostavlja nadležnoj organizaciji izveštaj o verifikaciji zajedno sa izveštajem operatera ili operatera vazduhoplova.

Postupanje u slučaju ograničenog obima verifikacije

Član 36

Verifikator može da zaključi da je obim verifikacije iz člana 35. stav 3. tačka 3) ovog pravilnika previše ograničen u bilo kojoj od sledećih situacija:

- 1) ako nedostaju podaci zbog kojih ne može da prikupi dokaze neophodne za smanjivanje verifikacionog rizika do potrebnog nivoa za postizanje prihvatljivog nivoa garancije;
- 2) ako nadležni organ nije odobrio plan monitoringa;
- 3) ako plan monitoringa nije dovoljno obiman ili jasan za donošenje zaključaka o verifikaciji;

4) ako operater ili operater vazduhoplova nije dao na raspolaganje dovoljno informacija na osnovu kojih bi verifikator mogao obaviti verifikaciju.

Ispravljanje zaostalih nematerijalnih neusaglašenosti

Član 37

Verifikator ocenjuje da li je operater ili operater vazduhoplova korigovao neusaglašenosti navedene u izveštaju o verifikaciji koje se odnose na prethodni period monitoringa, gde je to relevantno.

Ako operater ili operater vazduhoplova nije korigovao te neusaglašenosti, verifikator procenjuje da li taj propust povećava, odnosno da li bi taj propust mogao da poveća rizik od netačnosti.

Verifikator u izveštaju o verifikaciji navodi da li je operater ili operater vazduhoplova ispravio neusaglašenosti.

Ako operater nije ispravio te neusaglašenosti, verifikator razmatra da li se tim propustom povećava ili se zbog njega može povećati rizik od netačnosti.

Verifikator u izveštaju o verifikaciji navodi da li je operater ili operater vazduhoplova ispravio neusaglašenosti.

Verifikator tokom verifikacije u internoj dokumentaciji o verifikaciji navodi detalje o tome kada i kako je operater ili operater vazduhoplova ispravio utvrđene neusaglašenosti.

Poboljšanje procesa monitoringa i izveštavanja

Član 38

Verifikator u izveštaj o verifikaciji, ako utvrdi da je potrebno, uključuje preporuke za poboljšanje performansi operatera ili operatera vazduhoplova koje se odnose na:

- 1) procenu rizika operatera ili operatera vazduhoplova;
- 2) razvoj, dokumentovanje, sprovođenje i održavanje aktivnosti protoka podataka i kontrolnih aktivnosti, kao i vrednovanje sistema kontrole;
- 3) razvoj, dokumentovanje, sprovođenje i održavanje procedura za aktivnosti protoka podataka, kontrolnih aktivnosti, kao i drugih postupaka koje operater ili operater vazduhoplova moraju uvesti u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 4) monitoring emisija GHG i izveštavanje o njima, između ostalog i s obzirom na postizanje viših nivoa, smanjivanje rizika i povećavanje efikasnosti monitoringa i izveštavanja.

Verifikator u postupku verifikacije koja se obavlja nakon godine kada su preporuke za poboljšanje date u izveštaju o verifikaciji proverava da li je operater ili operater vazduhoplova postupio prema tim preporukama za poboljšanja i na koji način je sproveo poboljšanja.

Ako se operater ili operater vazduhoplova nije pridržavao preporuka iz prethodnog izveštaja o verifikaciji ili ih nije pravilno sproveo, verifikator ocenjuje kakav efekat to ima na rizik od netačnosti i neusaglašenosti.

Pojednostavljena verifikacija za postrojenja

Član 39

Izuzetno od člana 29. stav 1. ovog pravilnika, verifikator može da odluči da ne izvrši posetu lokacijama postrojenja na osnovu rezultata analize rizika i ako zaključi da mu je na drugi način omogućen pristup svim relevantnim podacima i da su ispunjeni uslovi za nesprovođenje posete lokaciji.

Odluku iz stava 1. ovog člana verifikator može da doneše nakon dobijanja odobrenja nadležnog organa, a po zahtevu operatera.

Verifikator o odluci iz stava 1. ovog člana, bez nepotrebnog odlaganja, obaveštava operatera.

Poseta lokaciji ne vrši se na osnovu:

- 1) informacije o rezultatima analize rizika koje dostavi verifikator;
- 2) informacije da je na drugi način omogućen pristup relevantnim podacima;
- 3) dokaza da se na postrojenje za čiju lokaciju se traži odobrenje da se ne poseti ne primenjuje odredba stava 6. ovog člana;
- 4) dokaza da su ispunjeni uslovi za nesprovođenje posete lokacije.

Odluku iz stava 2. ovog člana verifikator sam donosi, a po zahtevu operatera, ako se radi o lokacijama postrojenja sa niskim emisijama u skladu sa propisom kojim se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG.

Verifikator uvek vrši posetu lokacije u sledećim slučajevima, i to:

- 1) ako verifikator prvi put verifikuje izveštaj o emisijama GHG operatera;
- 2) ako verifikator nije obišao lokaciju tokom dva perioda izveštavanja koja neposredno prethode tekućem periodu izveštavanja;
- 3) ako je tokom perioda izveštavanja bilo značajnih izmena plana monitoringa, u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG.

Nesprovođenje posete lokaciji

Član 40

Poseta lokaciji iz člana 39. stav 1. ovog pravilnika ne sprovodi se u sledećim slučajevima, i to:

1) ako se verifikacija odnosi na postrojenja kategorije A i postrojenja kategorije B, koje su utvrđene propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, a pri čemu:

(1) postrojenje ima samo jedan tok izvora iz propisa kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG koji je prirodni gas, ili jedan ili više de minimis tokova izvora koji agregirano ne prelaze graničnu vrednost za de minimis tokove izvora koja je utvrđena u tim propisima,

(2) monitoring prirodnog gasa se obavlja fiskalnim merenjem, koje podleže odgovarajućem zakonskom režimu za kontrolu fiskalnih merača i ispunjava zahteve po pitanju nivoa nesigurnosti u vezi sa odgovarajućim nivoom,

(3) se primenjuju samo zadate vrednosti faktora izračunavanja prirodnog gasa;

2) ako se verifikacija odnosi na postrojenja kategorije A i postrojenja kategorije B, koje su utvrđene u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, pri čemu:

(1) postrojenje ima samo jedan tok izvora koji predstavlja gorivo bez procesnih emisija koje može biti čvrsto gorivo koje sagori u postrojenju bez privremenog skladištenja, ili tečno ili gasovito gorivo koje može da se privremeno skladišti,

(2) se monitoring aktivnosti u vezi sa tokom izvora obavlja korišćenjem nekog od sledećih metoda:

- metodom fiskalnog merenja, koji podleže odgovarajućem zakonskom režimu za kontrolu fiskalnih merača i ispunjava zahteve po pitanju nivoa nesigurnosti u vezi sa odgovarajućim nivoom,

- metodom zasnovanim isključivo na podacima iz računa, pri čemu se po potrebi uzimaju u obzir promene u zalihamama;

(3) se primenjuju samo zadate vrednosti faktora izračunavanja prirodnog gasa,

(4) je nadležni organ odobrio da postrojenje koristi pojednostavljeni plan monitoringa u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene;

3) ako se verifikacija odnosi na postrojenje sa niskim emisijama prema propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, na koje se primenjuje tačka 2. podtač.1) - 3) ovog člana;

4) ako se verifikacija odnosi na postrojenje koje se nalazi na lokaciji bez osoblja, pri čemu:

(1) se telemetrijski podaci sa lokacije bez osoblja šalju direktno na drugu lokaciju gde se upravlja svim podacima i gde se oni obrađuju i pohranjuju,

(2) je ista osoba odgovorna za upravljanje svim podacima i evidentiranje podataka za tu lokaciju,

(3) je merač na lokaciji već pregledao operater ili laboratorija u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, a potpisani dokument ili fotografски dokaz sa naznačenim datumom, koji je dostavio operater, pokazuje da nije došlo ni do kakvih promena u merenju ili radu postrojenja od tog inspekcijskog pregleda;

5) ako se verifikacija odnosi na postrojenje koje se nalazi na udaljenoj ili nepristupačnoj lokaciji, pri čemu:

(1) je visok nivo centralizacije podataka koji su prikupljeni na toj lokaciji i koji se direktno šalju na drugu lokaciju gde se svim podacima upravlja, gde se oni obrađuju i arhiviraju uz obezbeđivanje dobrog kvaliteta,

(2) je merač na lokaciji već pregledao operater ili laboratorija u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, a potpisani dokument ili fotografski dokaz sa naznačenim datumom, koji je dostavio operater, pokazuje da nije došlo ni do kakvih promena u merenju ili radu postrojenja od tog inspekcijskog pregleda.

Tačka 1. podtačka 2) ovog člana može da se primeni i ako, pored toka izvora iz podtačke 1), postrojenje koristi jedan ili više de minimis tokova izvora koji agregirano ne prelaze graničnu vrednost za de minimis tokove izvora koja je utvrđena u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG.

Pojednostavljena verifikacija za operatera vazduhoplova

Član 41

Izuzetno od člana 29. stav 1. ovog pravilnika verifikator može da odluči da ne sprovede posetu malog emitera u skladu sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG ako na osnovu rezultata analize rizika zaključi da mu je na drugi način omogućen pristup svim relevantnim podacima.

Ako operater vazduhoplova za određivanje potrošnje goriva koristi pojednostavljene alate iz propisa kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG i ako su podaci navedeni u izveštaju dobijeni korišćenjem tih alata bez ikakvog učestvovanja operatera vazduhoplova, verifikator na osnovu analize rizika može da odluči da ne sprovodi provere iz člana 22, člana 24, člana 25. st. 1. i 2. i člana 26. ovog pravilnika.

Postupanje kod pojednostavljenih planova verifikacije

Član 42

Ako koristi pojednostavljeni verifikacioni plan, verifikator u internoj dokumentaciji o verifikaciji navodi obrazloženja za korišćenje tih planova, uključujući i dokaze o ispunjenju uslova za korišćenje pojednostavljenih planova verifikacije.

Virtuelni obilasci lokacija

Član 43

Izuzetno od člana 29. stav 1. ovog pravilnika, ako ozbiljne, vanredne i nepredvidive okolnosti izvan kontrole operatera ili operatera vazduhoplova verifikatoru onemogućavaju fizički obilazak lokacije, te ako se nakon svih razumnih nastojanja te okolnosti ne mogu prevazići, verifikator može da se odluči za virtuelni obilazak lokacije, na osnovu odobrenja nadležnog organa.

Verifikator preduzima mere za smanjenje verifikacijskog rizika na prihvatljiv nivo kako bi do razumne mere mogao da osigura da u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova nema materijalnih netačnosti. Fizički obilazak lokacije postrojenja ili operatera vazduhoplova obavlja se bez nepotrebnog odlaganja.

Odluka o virtuelnom obilasku lokacije zasniva se na rezultatima analize rizika, kao i zaključku da su ispunjeni zahtevi za obavljanje virtuelnog obilaska lokacije. Verifikator o toj odluci bez nepotrebnog odlaganja obaveštava operatera ili operatera vazduhoplova.

Verifikator sprovodi virtuelni obilazak lokacije ako poseduje dokaze i informacije, i to:

- 1) dokaz da nije moguće obaviti fizički obilazak lokacije zbog ozbiljnih, vanrednih i nepredvidljivih okolnosti izvan kontrole operatera ili operatera vazduhoplova;
- 2) informacije o tome kako će se sprovesti virtuelni obilazak lokacije;
- 3) informacije o rezultatima analize rizika koju je sproveo verifikator;
- 4) dokaz mera koje je verifikator preuzeo za smanjenje verifikacijskog rizika na prihvatljiv nivo kako bi do razumne mere mogao da osigura da u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova nema materijalnih netačnosti.

Ako velik broj postrojenja ili operatera vazduhoplova zadese slične ozbiljne, vanredne i nepredvidljive okolnosti izvan kontrole operatera ili operatera vazduhoplova, odnosno da su iz zakonski propisanih javno zdravstvenih razloga potrebne hitne mere, verifikator može uvek da obavlja virtuelne obilaske lokacija, ako:

1) postoje ljne, izvanredne i nepredvidive okolnosti izvan kontrole operatera ili operatera vazduhoplova, odnosno da su iz zakonski propisanih javno zdravstvenih razloga potrebne hitne mere;

2) operater ili operater vazduhoplova obavesti nadležni organ o odluci verifikatora da sproveđe virtuelni obilazak lokacije, uključujući elemente navedene u stavu 4. ovog člana.

U toku ocene izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova nadležni organ preispituje informacije koje je operater ili operater vazduhoplova dostavio u skladu sa stavom 5. tačka 2) ovog člana i obaveštava ATS o rezultatu ocene.

Sprovođenje procedura za aktivnosti verifikacije

Član 44

Pored dokumentovanja, uspostavljanja, sprovođenja i održavanja jedne ili više procedura iz čl. 15-43. ovog pravilnika verifikator sprovodi i druge procedure, postupke ili aranžmane.

Verifikator projektuje, dokumentuje, sprovodi i održava sistem menadžmenta kvalitetom koji obezbeđuje konzistentan razvoj, sprovođenje, poboljšavanje i preispitivanje procedura i procesa iz stava 1. ovog člana.

Sistem menadžmenta iz stava 2. ovog člana sadrži naročito sledeće elemente, i to:

- 1) politike i odgovornosti;
- 2) preispitivanje upravljanja;
- 3) interne revizije;
- 4) korektivne mere;
- 5) radnje za rešavanje rizika i mogućnosti i preuzimanje preventivnih mera;
- 6) kontrolu dokumentovanih informacija.

Prilikom uspostavljanja i primene procedura i procesa iz st. 1. i 2. ovog člana verifikator sprovodi aktivnosti u skladu sa harmonizovanim standardom iz člana 6. ovog pravilnika.

Druge procedure, postupci i aranžmani za aktivnosti verifikacije

Član 45

Verifikatori primenjuju sledeće procedure, procese i aranžmane za aktivnosti verifikacije iz člana 44. st. 1. i 2. ovog pravilnika:

- 1) proces i politiku komunikacije sa operaterom ili operaterom vazduhoplova i drugim relevantnim stranama;
- 2) adekvatne aranžmane za čuvanje poverljivosti dobijenih informacija;
- 3) proces za rešavanje žalbi;
- 4) proces za rešavanje prigovora, uključujući indikativni vremenski okvir;

- 5) proces izdavanja revidiranog izveštaja o verifikaciji, ako je u izveštaju operatera ili operatera vazduhoplova bila utvrđena greška nakon što je verifikator podneo izveštaj o verifikaciji operateru ili operateru vazduhoplova da bi ga on dalje prosledio nadležnoj organizaciji;
- 6) procedura ili proces za angažovanje drugih spoljnih organizacija za obavljanje aktivnosti verifikacije;
- 7) procedura ili proces kojim se osigurava da verifikator preuzima punu odgovornost za aktivnosti verifikacije koje izvode pojedinci na osnovu ugovora;
- 8) procese koji osiguravaju pravilno funkcionisanje sistema menadžmenta kvalitetom iz člana 44. st. 3. i 4. ovog pravilnika, uključujući:

- (1) procese za reviziju sistema menadžmenta kvalitetom najmanje jednom godišnje, ne duže od 15 meseci između pregleda menadžmenta,
- (2) procese za sprovođenje interne revizije najmanje jednom godišnje, ne duže od 15 meseci između internih revizija,
- (3) procese za identifikovanje i upravljanje neusaglašenostima u obavljanju aktivnosti verifikatora i preduzimanje korektivnih mera za rešavanje tih neusaglašenosti,
- (4) procese za identifikovanje rizika i mogućnosti u aktivnostima verifikatora i preduzimanje preventivnih radnji za ublažavanje tih rizika,
- (5) procesi za kontrolu dokumentovanih informacija.

Vođenje zapisa i komunikacija

Član 46

Verifikator mora da čuva zapise, uključujući i zapise o kompetentnosti i nepristrasnosti osoba, odnosno upravlja tim zapisima radi dokazivanja usklađenosti sa ovim pravilnikom.

Verifikator redovno dostavlja informacije operateru ili operateru vazduhoplova i drugim zainteresovanim stranama u skladu sa harmonizovanim standardom iz člana 6. ovog pravilnika.

Verifikator obezbeđuje poverljivost informacija dobijenih tokom verifikacije u skladu sa harmonizovanim standardom iz člana 6. ovog pravilnika.

4. IZVEŠTAJ O VERIFIKACIJI

Sadržina izveštaja o verifikaciji

Član 47

Izveštaj o verifikaciji sadrži naročito:

- 1) ime operatera ili operatera vazduhoplova koji je predmet verifikacije;
- 2) ciljeve verifikacije;
- 3) obim verifikacije;
- 4) upućivanje na izveštaj operatera ili operatera vazduhoplova koji je bio verifikovan;

- 5) kriterijume korišćene za verifikaciju izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova, uključujući dozvolu, po potrebi, i verzije odobrenog plana monitoringa, kao i period važenja svakog plana monitoringa;
- 6) ako se odnosi na verifikaciju izveštaja o emisijama operatera ili operatera vazduhoplova, agregirane emisije prikazane po propisanim aktivnostima i po postrojenjima ili operatera vazduhoplova;
- 7) period izveštavanja koje podleže verifikaciji;
- 8) odgovornosti operatera ili operatera vazduhoplova, nadležnog organa, nadležne organizacije i verifikatora;
- 9) izjavu o verifikacijskom mišljenju;
- 10) opis svih utvrđenih netačnosti ili neusaglašenosti koje nisu ispravljene pre izdavanja izveštaja o verifikaciji;
- 11) datume poseta lokacija i ko ih je obavio;
- 12) informacije o tome da li je bilo otkazanih poseta lokacija kao i razloge za otkazivanje poseta;
- 13) svaku neusklađenost sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene i propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG, koje su uočene tokom verifikacije;
- 14) ako se od nadležnog organa ne može pravovremeno dobiti odobrenje za metod korišćen za dopunjavanje nepotpunih podataka u skladu sa članom 26. stav 3. ovog pravilnika, potvrdu o tome da li je korišćena konzervativna metoda i da li ona dovodi do materijalne netačnosti;
- 15) ako je primenljivo, preporuke za poboljšanja;
- 16) ime vodećeg proveravača, nezavisne osobe za preispitivanje i, po potrebi, proveravača i tehničkog eksperta koji su učestvovali u verifikaciji izveštaja o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova;
- 17) datum, ime i potpis osobe ovlašćenog verifikatora.

Za potrebe verifikacije izveštaja o emisijama, osim elemenata iz stava 1. ovog člana, operater ili operater vazduhoplova može radi efikasnosti da dostavi nadležnom organu i informacije o postupku verifikacije u samom izveštaju ili odvojeno od izveštaja o verifikaciji najkasnije do 15. maja tekuće godine.

Podaci o netačnosti, neusaglašenosti i neusklađenosti

Član 48

U izveštaju o verifikaciji verifikator opisuje netačnosti, neusaglašenosti i neusklađenosti sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG dovoljno detaljno kako bi operateru ili operateru vazduhoplova kao i nadležnom organu, odnosno nadležnoj organizaciji omogućilo da razumeju:

- 1) veličinu i prirodu netačnosti, neusaglašenosti ili neusklađenosti sa propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG;
- 2) zašto netačnost ima ili nema materijalni efekat;
- 3) na koji element izveštaja o emisijama GHG operatera ili operatera vazduhoplova se odnosi netačnost, odnosno na koji element plana monitoringa se odnosi neusaglašenost;
- 4) na koji član propisa kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG se odnosi neusaglašenost.

5. AKREDITACIJA VERIFIKATORA I IZVEŠTAVANJE O RADNOM PROGRAMU

Podaci relevantni za ocenu kompetentnosti koji se podnose uz prijavu za akreditaciju

Član 49

Podaci relevantni za ocenu kompetentnosti koji se podnose uz prijavu za akreditaciju odnose se na:

- 1) sve informacije koje je zatražilo ATS;
- 2) procedure i informacije o procesima u obavljanju aktivnosti verifikacije, kao i informacije o sistemu menadžmenta kvalitetom iz čl. 44. i 45. ovog pravilnika;
- 3) kriterijumi kompetentnosti iz člana 7. stav 3. tač. 1) i 2) ovog pravilnika, rezultati procesa utvrđivanja kompetentnosti iz člana 7. ovog pravilnika i druga relevantna dokumentacija u pogledu kompetentnosti osoba koje učestvuju u aktivnostima verifikacije;
- 4) informacije o procesu za obezbeđivanje stalne nepristrasnosti i nezavisnosti iz člana 12. stav 13. ovog pravilnika, uključujući relevantne evidencije o nepristrasnosti i nezavisnosti podnosioca prijave i njegovog osoblja;
- 5) informacije o tehničkim ekspertima i ključnim osobama koje učestvuju u verifikaciji izveštaja operatera ili operatera vazduhoplova;
- 6) sistem i proces za obezbeđivanje odgovarajuće interne dokumentacije za verifikaciju;
- 7) ostale relevantne evidencije verifikatora, uključujući evidencije o nepristrasnosti i nezavisnosti osoba.

Zahtevi u pogledu sastava i kompetentnosti tima za ocenu verifikatora

Član 50

Pored zahteva koji su utvrđeni u zakonu kojim se uređuje akreditacija, ATS imenuje tim za ocenjivanje koji ocenjuje svakog verifikatora koji je podneo prijavu za akreditaciju.

Tim za ocenjivanje mora da bude sastavljen od vodećeg ocenjivača i po potrebi, odgovarajućeg broja ocenjivača ili tehničkih eksperata, za određeni obim akreditacije.

Tim za ocenjivanje mora da uključi bar jednu osobu koja poseduje znanje o monitoringu i izveštavanju o emisijama GHG koje je relevantno za obim akreditacije i kompetentnost i razumevanje koji su potrebni za ocenjivanje aktivnosti verifikacije kod operatera postrojenja ili operatera vazduhoplova iz obima akreditacije i bar jednu osobu koja poseduje znanje o relevantnom zakonodavstvu Republike Srbije.

Zahtevi u pogledu kompetentnosti ocenjivača

Član 51

Pored zahteva koji su utvrđeni u zakonu kojim se uređuje akreditacija, ocenjivač mora da poseduje kompetentnost za obavljanje ocenjivanja verifikatora, i naročito treba da:

- 1) poznaje zakon kojim se uređuju klimatske promene, ovaj pravilnik, relevantne standarde i drugo relevantno zakonodavstvo, kao i smernice za primenu;

2) poseduje znanje u oblasti provere podataka i informacija iz člana 9. stav 1. tačka 2) ovog pravilnika, stečeno obukom ili pristupom osobi koja poseduje znanje i iskustvo u oblasti takvih podataka i informacija.

Vodeći ocenjivač mora da ispunjava zahteve u pogledu kompetentnosti iz stava 1. ovog člana, da pokaže kompetentnost da vodi tim za ocenjivanje i da je odgovoran za obavljanje ocenjivanja u skladu sa ovim pravilnikom.

Osobe koje preispituju prijave za akreditaciju i osobe koje donose odluke o dodeljivanju, proširivanju ili obnavljanju akreditacije bi trebalo da, pored zahteva u pogledu kompetentnosti iz stava 1. ovog člana, imaju i dovoljan nivo znanja i iskustva da mogu da obave vrednovanje akreditacije.

Zahtevi u pogledu kompetentnosti tehničkih eksperata

Član 52

ATS može da uključi tehničke eksperte u tim za ocenjivanje koji će pružiti detaljno znanje i ekspertizu o određenoj temi koji su potrebni kao pomoć vodećem ocenjivaču ili ocenjivaču pri obavljanju aktivnosti ocenjivanja.

Tehnički ekspert mora da ima zahtevanu kompetentnost da se efektivno pomogne vodećem ocenjivaču i ocenjivaču po temi za koju se zahteva znanje i ekspertiza takvog eksperta, i treba da:

- 1) poznaje zakon kojim se uređuju klimatske promene, ovaj pravilnik, relevantne standarde i drugo relevantno zakonodavstvo, kao i smernice za primenu;
- 2) ima zadovoljavajuće razumevanje aktivnosti verifikacije.

Tehnički ekspert mora da realizuje specificirane zadatke pod vođstvom i uz potpunu odgovornost vodećeg ocenjivača datog tima za ocenjivanje.

Forma i sadržina izveštaja o realizaciji radnog programa

Član 53

Izveštaj o realizaciji radnog programa nad radom verifikatora sadrži najmanje sledeće informacije o svakom verifikatoru kojeg je akreditovalo ATS:

- 1) podatke o početnoj akreditaciji verifikatora kojeg je ATS akreditovalo, uključujući obim akreditacije tih verifikatora;
- 2) sve promene u obimu akreditacije tih verifikatora;
- 3) sumarne rezultate aktivnosti nadzornih i ponovnih ocenjivanja koje je obavilo ATS;
- 4) sumarne rezultate obavljenih vanrednih ocenjivanja, uključujući razloge zbog kojih su ta vanredna ocenjivanja započeta;
- 5) sve prigovore na rad verifikatora koji su podneti od poslednjeg izveštaja i mere koje je preduzelo ATS;
- 6) podatke o aktivnostima koje je preduzelo ATS kao odgovor na informacije koje je dostavio nadležni organ, osim ako ATS smatra te informacije prigovorom u skladu sa zakonom kojim se uređuju klimatske promene.

Za realizaciju programa iz stava 1. nadležni organ dostavlja ATS sve relevantne informacije, uključujući i relevantne smernice.

Izveštaj o realizaciji programa nadzora nad radom verifikatora podnosi se u pismenoj formi i/ili elektronskim putem.

6. ZAVRŠNA ODREDBA

Stupanje na snagu

Član 54

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku Republike Srbije”.

Prilog

OBIM AKREDITACIJE VERIFIKATORA

Obim akreditacije verifikatora koji se navodi u sertifikatu o akreditaciji obuhvata sledeće grupe aktivnosti:

Grupa aktivnosti br.	Obim akreditacije
1.1a	Sagorevanje goriva u postrojenjima u slučajevima kad se koriste samo komercijalna standardna goriva kako su definisana u propisima kojima se uređuje monitoring i izveštavanje o emisijama GHG ili kad se u postrojenjima kategorije A ili B koristi prirodni gas
1b	Sagorevanje goriva u postrojenjima bez ograničenja
2.	Rafinisanje mineralnog ulja
3.	- Proizvodi koksa - Postrojenja za pečenje ili sinterovanje rude metala (uključujući sulfidne rude) uključujući kontinuirano livenje - Proizvodnja sirovog gvožđa ili čelika (primarna ili sekundarna fuzija) uključujući kontinuirano livenje
4.	- Proizvodnja ili prerada neobojenih metala (uključujući legure gvožđa) - Proizvodnja sekundarnog aluminijuma - Proizvodnja ili prerada obojenih metala, uključujući proizvodnju legura
5.	Proizvodnja primarnog aluminijuma (smicije CO ₂ i PFC)
6.	- Proizvodnja cementnog klinkera - Proizvodnja kreča ili kalcinacija dolomita ili magnezita - Proizvodnja stakla uključujući stakleno vlakno - Proizvodnja keramičkih proizvoda žarenjem - Proizvodnja izolacionih materijala od mineralne vune - Sušenje ili kalcinacija gipsa ili proizvodnja gipsanih ploča i drugih gipsanih proizvoda
7.	- Proizvodnja celuloze iz drveta ili drugih vlaknastih materijala - Proizvodnja papira ili kartona
8.	- Proizvodnja čađi - Proizvodnja amonijaka - Proizvodnja osnovnih organskih hemikalija krekiranjem, reformiranjem, delimičnom ili potpunom oksidacijom ili specifičnim postupcima - Proizvodnja vodonika (H ₂) i sintetičkog gasa razgradnjom ili delimičnom oksidacijom - Proizvodnja sode/ natrijum karbonata (Na ₂ CO ₃) i sode bikarbone/ natrijum hidrogenkarbonat (NaHCO ₃)

9.	<ul style="list-style-type: none"> - Proizvodnja azotne kiseline (emisije CO₂ i N₂O) - Proizvodnja adipinske kiseline (emisije CO₂ i N₂O) - Proizvodnja glioksala i gioksalne kiseline (emisije CO₂ i N₂O)
10.	<ul style="list-style-type: none"> - Hvatanje GHG iz postrojenja za transport i geološko skladištenje na lokacijama za skladištenje u skladu sa zakonom kojim se uređuju rudarstvo i geološka istraživanja - Transport GHG gasovodima, za geološko skladištenje na lokacijama za skladištenje dozvoljenim u skladu sa zakonom kojim se uređuju rudarstvo i geološka istraživanja
11.	<ul style="list-style-type: none"> - Geološko skladištenje GHG na lokacijama za skladištenje dozvoljenim u skladu sa zakonom kojim se uređuju rudarstvo i geološka istraživanja
12.	<ul style="list-style-type: none"> - Vazduhoplovne delatnosti (podaci o emisijama)